

(Výchovno-vzdelávací proces v chápaní nového projektu)

JÁN ŠLOSIAR, Ústav marxizmu-leninizmu, PF, Banská Bystrica

Ďalší rozvoj československej výchovno-vzdelávacej sústavy je nemysliteľný bez filozofickej prípravy žiakov a študentov na jednotlivých stupňoch a typoch škôl a zvlášť na jednotlivých typoch stredných škôl, keď sa vo vedomí mladého človeka relatívne završuje svetonázorová syntéza, nevyhnutná pre životnú orientáciu človeka. Filozofická príprava žiakov zvlášť naliehavo vystupuje do popredia nástupom vedecko-technickej revolúcie v súčasnej vývojovej etape socializmu. Tým, že sa veda postupne stáva bezprostrednou výrobnou silou, znásobuje sa potreba zmocňovania sa vedy (kognitívne i metodologicky) v transfére do didaktickej formy už na základnej škole a ďalej v odborno-špecializovanej príprave na jednotlivých typoch stredných a vysokých škôl. Avšak toto zmocňovanie sa uskutočňuje nielen v diferencovanej a špecializovanej transformácii vedy do vedomia žiakov a študentov cez jednotlivé vyučovacie predmety prírodovedného, spoločenskovedného či odbornošpecializovaného charakteru, ale i v univerzálnej a integrovanej transformácii cez rozvoj ich filozofického myslenia.

Vo vede je i filozofia reálnou zložkou praktickej premeny skutočnosti, bez ktorej nie je možné zvládnuť čoraz zložitejšie úlohy výstavby socializmu. Teda ako jedna z foriem duchovnej reflexie sociálnych pomerov nemôže byť spoločensky nerešpektovaná, ale nevyhnutne sa musí stať teoreticko-metodologickým predpokladom uvedomelej, vedecky fundovanej premeny skutočnosti. V súvislosti s kritikou nemeckých pomerov Marx píše: „Ako filozofia nachádza v proletariáte svoju materiálu zbraň, tak proletariát nachádza vo filozofii svoju duchovnú zbraň...“ [1, s. 25].

Vychádzajúc z praktickej potreby prenikania filozofického myslenia do všetkých sfér spoločenského života, do ktorých preniká veda, možno len súhlasiť s kritickým názorom prof. M. Zigu, vysloveným v časopise *Filozofia* v článku *K problematike výchovy filozofického dorastu a jeho využitie v praxi*, kde píše, že „relatívny prebytok absolventov filozofie je iba ako javovým, výrazom nedoriešenosti oveľa fundamentálnej otázky...“ [2, s. 138]. Veď dnes si už nemožno predstaviť prípravu mladého pokolania vo výchovno-vzdelávacom procese bez filozofickej univerzalizácie a integrácie vedy v jeho vedomí, a tým i bez prípravy vysokokvalifikovaných filozofov-učiteľov, lebo len tak možno formovať v komplexnosti všestrannosť, tvorivosť a invencionalitu mladého človeka. Spomedzi všetkých vyučovacích predmetov iba filozofia, správne „pretavená“ do vyučovacieho procesu občianskej náuky, má možnosť disponovať metodologickými prostriedkami, ktoré integrujú postupy a výsledky poznávacích procesov v jednotlivých oblastiach konkrétna cez didaktickú sústavu vyučovacích predmetov.

Z hľadiska formovania socialistickeho uvedomenia žiakov a študentov plní filozofická zložka v občianskej náuke integračnú funkciu nielen v prepojení na jednotlivé vyučovacie predmety zovšeobecňovať ich výsledky, ale spätne cez tieto predmety i na prax. Filozofia má takto pre diferenciáciu a integráciu, špecializáciu a univerzalizáciu vedy v ich vedomí rozhodujúci význam, pretože

v každom vyučovacom predmete, v každej konkrétnej duchovnej reflexii sveta plní všeobecne kognitívnu úlohu, no zároveň prostredníctvom každej konkrétnej reflexie je toto poznanie zároveň prostriedkom činného aktu ku skutočnosti. Takto je filozofia nevyhnutným spoluúčastníkom, spoluaktérom komplexného vyučovacieho procesu a určujúcou zložkou jednoty výchovy a vzdelávania. V didaktickom procese je tou formou univerzalizácie a integrácie vedy, ktorá dotvára proces formovania všestranne rozvinutej osobnosti, schopnej univerzálneho (nielen špecializovaného) zmocňovania sa a pretvárania sveta.

Túto úlohu môže vyučovací predmet občianska náuka plniť iba vtedy, ak v ňom filozofická zložka rozvíja u žiakov schopnosť filozoficky myslieť. Preto nestačí, aby si žiaci osvojili len systém pojmov, kategórií, zákonov a princípov filozofie ako vedy, ale aby si zároveň osvojili filozofiu ako „nástroj“ čoraz hlbšieho prenikania do rozmanitosti sveta. Osobitne výrazne sa v tomto predmete musí prejavovať metodologická stránka filozofie ako vedy, lebo jedine a predovšetkým ona tvorí integračnú bázu a univerzalizuje celý obsah občianskej náuky a obsah iných vyučovacích predmetov v poznávacej činnosti žiakov. Preto je potrebné uvedomiť si, že zvlášť prostredníctvom nej sa rozvíjajú v občianskej náuke u žiakov logicko-myslienkové operácie, rozvíja sa schopnosť používať dialektickú logiku v iných vyučovacích predmetoch v intenciách svetonázoru ako celku i v intenciách praxe.

Vychádzajúc z týchto fundamentálnych úloh občianskej náuky, možno si položiť otázku: či v pedagogickej praxi tento predmet plní uvedené úlohy alebo nie?, či terajšia obsahová príprava absolventov pre tento vyučovací predmet je schopná zabezpečiť plnenie týchto úloh alebo nie?

Už prostým výpočtom predmetov, ktoré má teoreticky i metodologicky absolvent aprobácie občianska náuka zvládnuť štúdiom na vysokej škole, a tiež z pohľadu týchto predmetov v štruktúre učebného plánu možno vypozerovať, čo všetko si musí osvojiť, koľko vedných disciplín musí zvládnuť. Keď berieme do úvahy počty vyučovacích hodín a počty semestrov, pridelené jednotlivým vyučovacím predmetom, dochádzame nevyhnutne k poznaniu, že poslucháč občianskej náuky si nemôže dôkladne osvojiť ani jednu z vedných disciplín, nemôže si predovšetkým dôkladne osvojiť metodológiu jednotlivých študovaných vied. To znamená, že sa spravidla iba zoznamuje s týmito disciplínami, že sa iba „informuje“ o tom, čo jednotlivé vedné disciplíny obsahujú, no nie je dostatočne pripravený odovzdať vedu vo vyučovacom procese v dialektickej forme. Keď porovnávame prípravu absolventov občianskej náuky pre plnenie úloh tohto predmetu s prípravou absolventov pre plnenie úloh iných vyučovacích predmetov (napr. absolvent matematiky sa pripravuje pre plnenie úlohy formovať matematické myslenie žiakov, historik historické myslenie a pod.), absolvent občianskej náuky sa pripravuje formovať u žiakov filozofické myslenie, ekonomické, politické, občiansko-právne.

Pri pohľade na učebný plán, v ktorom sa odráža snaha všestranne pripraviť poslucháča občianskej náuky na pedagogickú prax, automaticky sa objavuje otázka, či je schopný poslucháč zvládnuť popri druhom aprobačnom predmete tieto náročné úlohy. Domnievame sa, že takto pripravený poslucháč môže na základnej škole a na stredných školách iba „informovať“, zoznamovať žiakov s predmetom študovaných disciplín, nemôže však formovať ich vedomie v intenciách niektoej z vied, lebo sám nie je pre plnenie tejto úlohy dostatočne

sformovaný. A napokon, nemôže dôsledne plniť ani tie fundamentálne úlohy, ktoré vyplývajú z integrujúceho filozofického charakteru občianskej náuky, univerzalizujúcej rozmanitosť vedeckého zmocňovania sa konkrétna. Dôvod, ako už bolo na to poukázané, je prostý. Jednotlivé zložky občianskej výchovy, ktoré študuje poslucháč na vysokej škole ako samostatné vedné disciplíny, a v prípade ktorých nie je rozhodujúca filozofická príprava, však nie je schopný v takto požadovanom rozsahu zvládnuť.

Domnievame sa, že v príprave poslucháčov na tento aprobačný predmet treba si ujasniť vzťah filozofickej zložky k ostatným zložkám občianskej náuky. Tak ako svetonázorová, mravná, estetická a ďalšie zložky komunistickej výchovy nachádzajú v občianskej náuke svoj filozofický výraz, tak i občiansko-právna, ekonomická a ďalšie zložky by mali nachádzať v občianskej náuke svoj filozofický výraz. Malo by to byť predovšetkým formovanie filozofického vedomia žiaka, ktoré mu umožňuje prostredníctvom jednotlivých zložiek občianskej náuky poznávať skutočnosť, svoje miesto v nej a uvedomele regulovať svoje občianske konanie. Veď napr. ekonomická zložka, občiansko-právna zložka ako didaktizované formy spoločenského vedomia nemajú byť iba zložkami občianskej náuky, ale majú byť rôznou mierou organicky včlenené do celého systému učebných predmetov na základnej a stredných školách, avšak s tým rozdielom, že v občianskej náuke plnia svoju zovšeobecňujúcu, integrujúcu a univerzalizujúcu (kognitívne i metodologickú) funkciu. Túto filozofickú funkciu plní v občianskej náuke iba svetonázorová zložka. Ako príklad uvediem objasňovanie princípu materiálnej jednoty sveta. Tento princíp žiaci pochopia osvojením si poznatkov o materiálnej podstate, hmotnom charaktere sveta, o jednote jeho materiálnych prvkov a na základe chápania hmoty ako objektívnej reality. Tieto tézy sa stávajú jadrom pochopenia sveta v poznávacom procese a organickými prvkami filozofických základov vedeckého svetonázoru. Pravdivosť tohto princípu dokazuje i učiteľ fyziky učivom o hmotnej podstate prvkov, o stavbe atómu, napr. o zákone zachovania a premeny energie. Rovnako tak tento princíp objasňuje učiteľ chémie poukázaním na inherentnú súvislosť látok, vyjadrenú Mendelejevovou periodickou sústavou. I kvalitatívne či kvantitatívne zmeny, ktorých zdrojom v pohybe reality je jednota a boj protikladov, môže ilustrovať napr. učiteľ biológie na Darwinovej evolučnej teórii a pod. Z príkladu možno vypozerovať, že svetonázorová zložka rovnako ako i ďalšie zložky občianskej náuky môžu byť správne uplatňované, len keď sú filozofickým výrazom poznania z celého systému učebných predmetov.

Z uvedeného vyplýva, že v súčasnom období jednotlivé pedagogické fakulty, pripravujúce absolventov pre vyučovací predmet občianska náuka, sú schopné plniť základné úlohy a ciele tohto predmetu na základnej škole a zvlášť na stredných školách v komunistickej výchove mladého pokolenia len čiastočne. Príčin, ktoré spôsobujú tento stav, je viac. Rozhodujúce sú v štruktúre obsahu prípravy absolventa, v ktorom absentuje určujúca úloha marxisticko-leninskej filozofie ako metodologickej bázy, integrujúcej profilujúce i špecializované vedné disciplíny svojim univerzalizujúcim prienikom. Preto ústup z pôvodnej prípravy učiteľov občianskej náuky pre stredný stupeň výchovy a vzdelávania na katedrách marxisticko-leninskej filozofie Filozofickej fakulty UK a Filozofickej fakulty UPJŠ možno pokladať za krok späť. A to hneď z dvoch dôvodov: a) odbúranie dominantnej filozofickej prípravy poslucháčov ako určujúcej zložky pre vyučovanie občianskej náuky najmä pre

stredný stupeň, keď sa u žiakov vytvára v ich vedomí svetonázorová syntéza a zároveň s tým i b) strata možnosti, aby sa na ich prípravu podieľali filozoficky najkoncentrovanejšie a najfundamentovanejšie pracoviská na Slovensku.

Zdôrazňovaním úlohy filozofickej zložky nechceme znižovať význam ďalších zložiek vyučovania tohto predmetu, ani znižovať význam všetkých tých disciplín, ktoré sú v príprave absolventov občianskej náuky obsiahnuté. No kladenie filozofickej prípravy na rovnakú úroveň s nimi, či dokonca jej podceňovanie je vážnou chybou v svetonázorovej a občianskej príprave žiakov a študentov pre potreby praxe. Filozofická príprava mládeže a tým i formovanie marxisticko-leninského svetonázoru v jej vedomí sa tak dostáva do „osvetárskej“ pozície. V takejto pozícii sa marxizmus-leninizmus nemôže stať pre mladého človeka v plnej miere stimulujúcim faktorom revolučnej premeny socialistickej skutočnosti, nemôže sa stať predpokladom jeho slobodného rozvoja. Tak to zdôraznil i J. Fojtík v úvodnom prejave na československo-sovietskom vedeckom sympóziu, kde povedal, že „miera jeho slobody je daná aj tým, ako myslí v kategóriách dialektického materializmu, vedeckého svetového názoru, ktorý mu podáva potrebnú sebaistotu a tvorivú smelosť.“ (3, s. 2). Bez schopnosti používať filozofiu ako vedecký prostriedok premeny sveta nedochádza k „zvnútorneniu“, „ozmysleniu“ svetonázorového poznania vo vyučovacom procese, nedochádza k presvedčeniu o pravdivosti iba prostredníctvom vonkajšej informácie o niečom, v čom žiak či študent nevidí zmysel pre praktické použitie. Učebný plán obsahovej prípravy absolventov občianskej náuky, zvlášť pre jednotlivé typy vybraných škôl, je vážnym problémom, nad ktorým je potrebné sa zamyslieť. Predovšetkým je potrebné uvažovať o tom, či jednotlivé zložky občianskej náuky — obdobne ako svetonázorová zložka — majú byť alebo nemajú byť organickou súčasťou i iných vyučovacích predmetov a či vo vyučovacom procese občianskej náuky majú plniť prostriedok rozvoja filozofického myslenia pri utváraní svetonázorovej syntézy vo vedomí mládeže, alebo majú byť relatívne nezávislými sférami formovania ich (ekonomického, právneho, politického atď.) vedomia. Tento problém je však len jedným spomedzi množstva problémov, o ktorých sa vo vyššie uvedenom článku zmienil prof. M. Zigo. Preto táto úvaha mala za cieľ iba pokúsiť sa zdôvodniť neopodstatnenosť tvrdenia o prebytočnosti filozofov len v jednej oblasti spoločenského života, ktorou je príprava mladšej generácie na život v socializme. Skutočnosť totiž ukazuje, že tou mierou, ako preniká veda do všetkých oblastí sociálnej reality, zvyšuje sa význam filozofického myslenia ľudí, čo žiadnym spôsobom nepotvrďuje prebytok filozofov, ale naopak, nastoľuje riešenie problému ich kvalifikovaného využitia.

LITERATÚRA

1. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy v piatich zväzkoch. Zv. 1. Bratislava 1977.
2. ZIGO, M.: K problematike výchovy filozofického dorastu a jeho využitie v praxi. In: Filozofia 1984, č. 2.
3. Pravda, 28. marca 1985.